

SÁNDOR IVÁN

Elhárítás és készülődés

LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Kedves Sanyi,

sajnálom, de nem tudok most esszével bekapcsolódni a Fried István széles kitekintésű tanulmányát követő eszmecserebe. Nem egyszerűen a (mindannyiunkat szorító) időhiány miatt. Az ok mélyebben van. Úgy érzem, hogy szellemi életünkben (akárcsak az európai szellemi életben) annyira előnt a *folyamatos beszéd*, hogy az *ahogyan* beszélünk eltakarja azt is, *amiről* beszélünk; azt sejttem, hogy amiről (már jó ideje) szólnunk kellene, mást kíván, mint amit fél évszázados fogalmainkkal, szóhasználatunkkal, gondolkozásunk paneljeivel éppen csak megérintünk. Nem gondolod intő jelnek, hogy az a sok bölcsesség, amit Széchenyitől Bibóig (hogy csak a magyar gondolkodókat említsem) a legjobbak elmondtak, mintha el sem hangzott volna? Nem gondolod, hogy folyamatos megszólalásaink, ismétléseink, ráimádkozásaink egyre inkább erkölcsi-szellemi maszkok, amelyek az illúziókkal való leszámolni nem tudást takarják?

A hozzászólásra való felkérésedet levelemben azzal hárítottam el, hogy kikoptak a gondolataim, gyökeresen új helyzetet érzek (miközben továbbra is a történelem invariánciájában élünk), s az új helyzet új tényeinek kifejezéséhez nem tekintem még magamat kellőképpen felkészültnek. Ne titkoljuk az olvasó előtt: abban állapodtunk meg, hogy tanulmány helyett felkéréseket elhárításának ezt a mélyebb problémáját próbálom kifejezni egy rövid esszélevélben. Ha érdemesnek tartjátok a közlésre, illesszék Vekkerdi Laci tanulmánya mögé egy magatartás lenyomataként.

Annak, hogy a legalább százötven éve elhangzó bölcsességből, ajánlatsorozatból a közép- és kelet-európai kisnemzetek alig-alig tudtak valamit megvalósítani (és ma ott tartunk, ahol tartunk), mégiscsak le kellene vonni már a konzekvenciákat. A Közép-Európa-gondolat (mint szellem) és a Közép-Európa-valóság (mint tény) mindig ugyanolyan élesen elvált egymástól, mint ma. A valóság mindig inkább azzal függött össze, hogy mit akart Európa (az európai erőközpontok) Közép-Európával, a gondolat mindig inkább azzal függött össze, hogy akarta-e Közép-Európa önmagát. Amit viszont a szellem akart (ha egyáltalán akarta), azt a valóság mindig eltorlaszolta.

A történet tehát nem új, ám valami mégis *más*. Akarja-e ma Közép-Európa Közép-Európát? Meghökkenve tapasztaljuk, hogy: *nem*. És éppen egy olyan történelmi pillanatban, amikor *volt* rá esélye, hogy megvalósíthasson valamit. De a Közép-Európa-gondolat helyett Közép-Európa a nemzeti-etnikai-faji-politikai-hatalmi „sajátosságokat” (a szembenállást) emeli az értékhierarchia élére.

Lehet, hogy ez az örökös feszültségekkel teli, vérző-gyűlölködő arc Közép-Európa igazi arca (Ady, Krleza, Musil, Kafka)? Ez az, amibe nem nyugodott bele a szellem, és ennek a tekintetnek a mélyére pillantott az irodalom? Tapogatózva a romok között fogalmazom sejtésemet: Közép-Európa következő évtizedei ebből az *önmagára mondott nemből* roncfolódnak majd tovább. De meddig lehet még elbotorkálni a felvil-

lanó esélyek mellett, hogy legyen visszaaraszolási lehetőség az új meg új zsákutcákból? Akkor hát?

Az első lépés az illúzióktól való megszabadulás. Ne riadjunk vissza attól, hogy most a szellemnek nem mást kell elsőül értelmeznie, mint Közép-Európának ezt az önmagára kimondott negációját, miközben az irodalom egy hosszan – ki tudja meddig – elnyúló végjáték mélyére száll alá. Ne riadjunk vissza másodjára attól, hogy az új tényeket összefüggésbe hozzuk az európai változásokkal. Vegyük észre azt, hogy – minden ellenkező híreszteléssel szemben – Európa nem akarta magát soha *mint egység*; ha hosszabb történelmi szakaszokban szélesebben érvényesült valamilyen – nem szellemi indíttatású – kohézió, azt a (valamitől való) félelem szülte, mint az erők összefogásának politikai-katonai variációját. Európa sorsába az érdekharcok eldöntésekor ugyancsak kevésbé szólt bele az, amit mi évezredes európai szellemiségnek tekintünk. Megkockáztatom: az európai gondolat mint metafora *ugyanúgy* eltakarja az európai valóságot, mint a Közép-Európa-gondolat metaforája a közép-európai valóságot.

Érezzük, hogy minden másképpen alakul, mint ahogy szeretnénk, s elkoptott gondolatainkat (illúzióinkat) ideje volna felcserélni az új tényekből kialakítható, új fogalmak nyomában járó új megközelítésekkel.

Néhány új tény már mutatja önmagát. Nem állítom, hogy ezek volnának a leginkább meghatározóak, csak annyit mondok, hogy én ezeket észlelem:

a) az új közép-európai demokráciák – miközben országonként mások – hasonlítanak egymáshoz abban, hogy (újra) kételtűek; újra és különbözően amorfak, se nem nyugatiasak, se nem keletiesek, köztes (Bibó) variációkat mutatnak abban az értelemben, hogy egyszerre jelennek meg bennük a polgári demokráciák alapformái és a hatalmi rátelepedések folyamatai;

b) ez a diszkrepancia hozza maghával, hogy az új *hamis helyzet eltakarására* (hol, hogyan) aduként kerül a játékasztalra a nacionalista kártya, és a többrétegű bűnbak-képzésben, általános gyűlölködésben elszívódik az energia a legfontosabb *közösről*, a nemzeti és közép-európai érdekeket *együtt* szolgáló, a zóna számára életkérdést jelentő modernizációról;

c) látható, hogy miközben a közép-európai (és kelet-közép-európai) kisnemzetek egymással vannak elfoglalva, valójában számukra (számunkra) szinte mindent az dönt el, hogy az európai erőcentrumoknak mi a szándéka (gazdasági segítség, határkérdések, továbbá a kaotizálódások kiterjedésének megakadályozása, avagy a hátatfordítás, akár addig, hogy a zónát – mint korábban – a nagyhatalmi manipuláció terepének tekintik);

d) fontosnak érzem egy észlelésem aláhúzását: új tendencia, hogy a leszakadó *perem* egyre intenzívebben kezd hatni a *centrumra*; nemcsak az új népvándorlás keltette nyugati reagálásokra gondolok, amelynek nyomán napirendre kerültek a „keleties” gyűlölködésáradat *ottani* megnyilvánulásai (Los Angeles, kanadai események, német jelenségek stb.), hanem arra is, hogy az *általános* civilizációváltás napirendre tűzi a polgári demokráciák saját önértékdilemmáit, és az európai kiegyensúlyozottságot fölváltották a centrumországokban is a saját feszültségek, jelezve, hogy a Nyugat ugyancsak ki van téve a válságoknak (egy újabb századvégi fokozatban), hasonlóknak, amelyekkel a század első harmadában is küszködött, s ezek máris a kormányok instabilitását hozták el (Franciaország, Németország, Olaszország, Ausztria);

e) mindennek következtében Közép-Európa ma már újra negatív zóna Európa számára, s ama (bibói) amorfságot mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy eközben *azért* a felszabadulás zónája is;

f) ebben az összefüggésben éljük át azt, ami századunkra a legélelőbb probléma, a határokon túli magyarság helyzetét; ezzel kapcsolatban ugyancsak az új tények közé tartozik, hogy nemcsak országoként más a helyzet (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Ausztria), de szinte tájanként, városokként is; ha pedig ezeket a legszorítóbb gondjainkat nézzük, egyre jobban érezzük, mint új tény, hogy a kisebbségben élő magyarság sorsa szempontjából – egyfelől a csökkenő európai szolidaritást, másfelől a szomszédságainkban növekvő feszültséget figyelve – az anyanemzet gazdaságilag értékelhető helyzete, (nem szőlőmökbe foglalt) sikere a leghatásosabb befolyásoló tényező; hiszen látjuk: illúzióknak bizonyult, hogy az angolszász világ máskor is figyel ránk, mint sikereink (1848, 1956, 1989) pillanatában, és látjuk, hogy a gazdasági erő a határon túli etnikumok jogainak védelmében milyen gyors eredményeket produkál (német–román egyezmény az erdélyi százszok helyzetéről, a Volga menti németek jogainak elismerése stb.).

Kedves Barátom, most jöttem vissza Erdélyből, próbáltam tapasztalatokat gyűjteni. Úgy adódik, hogy rövidesen alkalmam lesz közelnézetre a másik kérdéskörben is: miképpen látnak ma bennünket Nyugatról. Kérdés: miközben az új tényeket próbáljuk megismerni és illúzióinktól akarunk szabadulni, vajon nem mindössze a történelem invariánciájával, valami lenyűgöző körköröséggel találjuk magunkat szembe? Lehet. Mégis úgy gondolom, hogy most mindenekelőtt megérteni- és kidolgoznivalóink vannak, s ehhez figyelemre, összpontosításra van szükségünk. El kell sajátítanunk a sokáig fontos megközelítések elfelejtésére való képességet, hogy közel kerülhessünk ahhoz az újdonsághoz, amelyben lehet, hogy Közép-Európa (történetének epilógusaként) végleg lemond önmagáról.

PAPP GYÖRGY: BÉKESSÉGÓHAJTÁS